

Móra Regina

A FARMERNADRÁGOS PRÓZA

Blue Jeans Prose

Csányi Erzsébet: *Farmernadrágos próza vajdasági tükörben*. A vajdasági magyar jeans-próza természetrajza. Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2010

Az 1960-ban Amerikában és Európában feltűnő új irodalmi nemzedék képviselői szétrobbantották a műfaji formát, a szerkezetet, új életszemléletükkel megdöbbenést, ellenérzést váltottak ki a konvencionális befogadókból. A hagyományostól, a megszokottól eltérő prózát teremtettek. A 20. század közepén az elváráshorizonttól különböző hangján szólal meg a jeans-irodalom. A Jugoszláviában kialakult új irodalmi irányzat magán hordozta a helyi jelleget, szemben a magyarországi szerény és plágiumszerű próbálkozásokkal. Ami itt született, új volt, neoavantgárd, posztmodern, formabontó, lázító, európai és mégis vajdasági magyar.

Csányi Erzsébet elemzésében Végel László (*Egy makró emlékirata*), Gion Nándor (*Testvérem, Joáb*), Domonkos István (*Kitömött madár*), Tolnai Ottó (*Rovarház*) opusa és alkotásai a remekül sikerült, a maradandó, a vajdasági farmernadrágos próza kiemelkedő képviselői/termékei. Az említett írások életszemléletére hatott a délszláv irodalom, illetve a szerb, a horvát és a szlovén kultúra közvetítésével a modern törekvések beépültek az alkotási folyamatokba. A symposionisták nyitottak a Nyugat felé, műveik diskurzusba léptek mind a nyugati, mind az őket követő délszláv irodalommal. Vajdaságban a magyarságot érintő centrumvesztést, a kisebbségi létformát, a határok szűkülésének traumáját egy másfajta „helyzettudat keretében kezdik feldolgozni” (CSÁNYI 2010: 132). Banális közhellyel élve, a rosszból kihozták a legjobbat. Előnyként megélve az új határok nyújtotta interkulturálist, az idegenként való otthonlevést, létrehozták a farmernadrágos próza maradandó műveit, a vajdasági magyar farmernadrágos narratívát.

A jeans jelként, jelzéseként való megjelenése életszemlélet. A konvenciók felrúgása, a lazaság a lezserség jelképe. Ez a farmerban/munkaruhában is ember vagyok, jó ember, egyenrangú ember jelzés érvényesül a kultúrában, a művészetekben, az irodalomban. Kialakul a minden lehet művészet, mégpedig jó művészet elv, s a népi és magaskultúra közötti szakadék átjárhatóvá válik. A normarendszerek elleni lázadás végleg felbolygatja, megváltoztatja, szétrobbantja a kialakult kánont. „A farmernadrág [a farmernadrágos próza – az én megjegyzésem] szimbolikus konnotációi a munka/pihenés, a hétköznapi/ünnepi, a gazdag/szegény, a férfi/nő, a szabadság/rabság közti ellentétet viszonylagosítják” (CSÁNYI 2010: 16).

Az amerikai irodalomban Salinger *Zabhegyezője* és Kerouac *Úton* című regényei váltak az új kor úttörőivé és egyben útmutatóivá. Az egyik figyelemre méltó változás az, hogy habár a népi értékek felé fordulás ismét divatba jött, ennek színhelye megváltozik, a városba, a nagyvárosba tevődik át. A mérhetetlen lázadás a konvenciók ellen/alól, az átlagostól száznyolcvan fokban való elfordulás jellemzi az amerikai jeans-irodalmat. A nonkonformizmus mellett a civilizáció kritikája tűnik fel ezekben a művekben, és a menekülés jelenléte: szereplői a városból a világba szöknek/akarnak szökni, választva inkább a kóbor életmódot, csak hogy a kötelezettségeket elkerülhessék; és a faluból a városba menekülnek. S ezek a felesleges emberek jutnak el (akár autóstoppal) Nyugat-Európába, a délszláv és a vajdasági magyar irodalomba. Csányi Erzsébet munkájában felsorakoztatja a farmernadrágos próza legsikeresebb amerikai, horvát, szerb és vajdasági magyar jeans-regényeit. A tanulmánykötet negyedik fejezetében szemelvényeket is kínál e szépirodalmi alkotásokból.

A farmernadrágos próza modellje: a beatnemzedék semmittevő életének, nemkülönben az őt uraló életérzésnek a fokozatos feltárása; a főhős fiatalember (gyakran művészi beállítottságú), aki szembefordul a környezetével; a csoport szellemisége, melyet a farmernadrág/az öltözet általi együvé tartozás jellemez; a narrátori szerkezetek: az olvasóhoz szóló közvetlenség, több narrátor megjelenése, a pongyola stílus).

A konfliktushelyzet okozója a „kitérő viszony” (CSÁNYI 2010: 27), a ki- menekülés a környezetből, a családból – térbeli kitérés –, illetve a szociális kitérés, mikor is a szerelők a társadalom peremén, a társadalom kitaszítottjaként (pl. hulgánként) élnek, s e konfliktushelyzetek egyetlen megoldása: a ki- vagy elmenekülés.

A fent említett közvetlenség, pongyola stílus egyik eleme a szleng, melynek feltűnése, kisebb-nagyobb mértékű alkalmazása jól rávilágít az amerikai és a vajdasági magyar farmernadrágos prózában mutatkozó különbségekre. A Salinger- és a Kerouac-mű fordításaiban a szleng túláradóan, a hős egyik ábrázolási lehetőségeként, elszigeteltségének, illetve egy bizonyos közösséghez való tartozásának

jeleként tűnik fel. Ezzel szemben a vajdasági jeans-prózában a szleng kevésbé hősjellemező adalék, és kevésbé látványos a szerepe, bár jelenléte bizonyos.

Csányi Erzsébet a Többnyelvűség című fejezetben többek között utal a farmernadrágos próza többnyelvűségére. Ezen belül kitér a vajdasági magyar írók műveiben előforduló idegen szavak, mondatok jelenlétére vagy hiányára. A Tolnai-művek többnyelvűségét a nagybetűs szavak „reklámozzák”, melyek eltérő tipográfiája (pl. BAYER ASPIRIN, VATROSPREM) vizuálisan is hat az olvasóra, akárcsak az interpunkció teljes hiánya, a képies megjelenítés. Domonkos István mérsékeltebben montácsol. A Végel-műre sem a montázs, sem a többnyelvűség nem jellemző. Gion *Testvérem, Joáb* című művében a szerb személynevek tükrözik a többnyelvűség állapotát.

A hazai jeans-prózában megjelenő konceptualista művészeti törekvés is elemzésre kerül a tanulmánykötetben. Az új stílusirányzat létrejöttének a háttere az önreflexió, a művészetben megjelenő elmélet, az alkotás folyamata – a konceptualizmus. A jeans-próza művészeti hátterét képezi a szignalizmus is mint művészeti irányzat. Az intermediális, meghökkentő alkotások a 60-as/70-es években a jelzett újítások között forgatták fel az irodalmi kánont.

A *Farmernadrágos próza vajdasági tükörben* című tanulmánykötet elénk tárja a 20. század közepén létrejött próza kialakulásának körülményeit, eredetét, útját, újdonságait, jellemzőit, képviselőit, alkotásaikat. Csányi Erzsébet, a szerző mindezt elhelyezi a világ- és az európai irodalom palettáján, összevetve más korszakok és irányzatok jellemzőivel, alkotásaival.